

Joanna Brzezińska

Uniwersytet Wrocławski

ORCID: 0000-0002-5030-3363

joanna.brzezinska@uwr.edu.pl

Kobiety jako sprawczynie przestępstw w Polsce. Analiza z perspektywy statystyk*

ABSTRAKT

Celem niniejszego artykułu jest określenie tendencji dotyczących zjawiska przestępczości kobiet, kształtujących się w Polsce w latach 2003–2018. W tym celu na podstawie danych statystycznych uzyskanych z Ministerstwa Sprawiedliwości: 1) określono ogólną liczbę skazań sprawczyń w badanym okresie; 2) wyodrębniono te kategorie przestępstw, które skutkowały najwyższym poziomem skazań kobiet sprawczyń; 3) przeanalizowano typy przestępstw, które dominowały w kryminalnej aktywności kobiet; 4) ustalono, czy wzrasta poziom kobiecej agresji towarzyszący realizacji przestępstw. W toku badań sformułowano kilka uwag. Najważniejsze z nich są następujące: 1) kobiety dopuszczają się przestępstw analogicznych jak mężczyźni (brak takich czynów zabronionych, których by nie popełniały); 2) dzieciobójstwo, które uznawano za najbardziej symptomatyczne przestępstwo kobiece, ze względu na incydentalność skazań na podstawie art. 149 Kodeksu karnego traci ten charakter; 3) z badań statystycznych dotyczących liczby skazań kobiet sprawczyń wynika, że przestępstwem dominującym jest obecnie oszustwo.

Słowa kluczowe: przestępczość kobiet; poziom skazań kobiet sprawczyń; dzieciobójstwo; oszustwo

WPROWADZENIE

Badania zjawiska przestępczości kobiet podejmowane w kryminologii od kilku dekad pokazują, że bywa ono postrzegane stereotypowo¹ jako fenomen atypowo negatywny, a jedyną kwestią, która została dotychczas ustalona, pozostaje fakt, że przestępczość kobieca różni się od przestępczości męskiej – w ujęciu ogólnym – stopniem częstotliwości, która pozostaje niska². Bez względu na zakres i kontekst prowadzonych analiz wynika z nich bowiem jednoznaczny wniosek, że w żadnym ze społeczeństw europejskich i pozaeuropejskich nie występuje aktualnie fenomen nadwyżki sprawczyń nad sprawcami w statystykach kryminalnych³.

* Artykuł jest wynikiem badań przeprowadzonych w ramach projektu badawczego nr DEC 2015/19/B/HS5/03042, sfinansowanego przez Narodowe Centrum Nauki.

¹ Por. E. Mandal, *Kobiecość i męskość. Popularne opinie a badania naukowe*, Warszawa 2003.

² Jak zaznacza B. Hołyst, w Polsce przestępczość kobiet utrzymuje się na poziomie 10% wszystkich przestępstw, ale np. w Belgii jest to już 20%, a w USA – 15%. Nie bez znaczenia w kontekście badanej kategorii przestępczości pozostaje zatem poziom rozwoju cywilizacyjnego, który osiągają poszczególne państwa. Por. P. Otto, *Płeć piękna także łamie prawo. Odsetek kobiet wśród sprawców przestępstw rośnie*, 8.01.2019, <https://prawo.gazetaprawna.pl/galerie/1390926,duze-zdjecie,2,odsetek-kobiet-wsrod-sprawcow-przestepstw-rośnie.html> [dostęp: 19.11.2020].

³ Zjawisko braku proporcji między kobietami a mężczyznami w statystykach kryminalnych określane jest jako *gender gap in crime*. Zob. E. Carrabine, P. Iganski, M. Lee, *Criminology: A Sociological Introduction*, New York 2004, s. 88; J.T. Walker, S. Maddan, *Understanding Statistics for the Social Sciences, Criminal Justice, and Criminology*, London 2013, s. 99; O. Choy, A. Raine, P.H. Venables, D.P. Farrington, *Explaining the gender gap in crime: The role of heart rate*, "Criminology" 2017, vol. 55(2); D. Steffensmeier, E. Allan, *Gender and Crime: Toward a Gendered Theory of Female Offending*, "Annual Review of Sociology" 1996, vol. 22, s. 459–487.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Prowadzone w Polsce⁴ analizy kryminologiczne dotyczące udziału kobiet w ogólnej liczbie sprawców pozwalają na spostrzeżenie, że silnie zaznaczyła się ewolucja badanego zjawiska⁵. Zestawienia statystyk ujawniające poziom skazań kobiet na przestrzeni kilku ostatnich dziesięcioleci dowodzą, że podczas gdy w latach 50. na 100 skazań przypadało 23,6 kobiet, to w latach 90. było ich zaledwie 6, aktualnie zaś odnotować należy ich ponowny regularny wzrost⁶. Tak poważne przemodelowanie poziomu częstotliwości skazań kobiet było tłumaczone wielopłaszczyznowo⁷. Jego przyczyn upatrywano zarówno w radykalnych przeobrażeniach o etiologii społeczno-gospodarczej (zmiany ustroju), zaktywizowaniu zawodowym płci żeńskiej (zatrudnienie)⁸, jak i w poważnych zmianach struktury realizowanych ról społecznych (uwarunkowania społeczne)⁹. Wzrost udziału kobiet w statystykach kryminalnych zyskał nawet swoiste określenie – „przestępcza emancypacja”¹⁰. Jednocześnie należy podkreślić, że zainteresowanie towarzyszące przestępczości kobiecej wzmaga odmienne reakcje – z jednej strony budzi zainteresowanie społeczne związane z negatywnymi ocenami analizowanego fenomenu¹¹, pozostającego w wyraźnej sprzeczności ze stereotypem kobiety łagodnej i uległej oraz z natury nieagresywnej¹², z drugiej natomiast wiąże się z dążeniem do wyjaśnienia i interpretacji kierunku jej ewolucji¹³.

W niniejszym opracowaniu dokonano analizy danych statystycznych uzyskanych z Ministerstwa Sprawiedliwości, dotyczących obrazu przestępczości kobiecej z perspektywy tendencji, jakie wykazywała ona w latach 2003–2018. Najistotniejszym celem było zweryfikowanie na podstawie analizowanych danych zasadności koncepcji dotyczących trzech kwestii: 1) ustalenia, czy istnieją takie kategorie przestępstw, których kobiety nie popełniają; 2) weryfikacji, czy nasila się zjawisko agresji stosowanej przez kobiety¹⁴; 3) określenia, jakie przestępstwo jest aktualnie najbardziej symptomatyczne dla aktywności kryminalnej kobiet.

⁴ J. Stojer-Polańska, *Ciemna strona kobiet*, www.swps.pl/strefa-psyche/blog/relacje/16043-ciemna-strona-kobiet [dostęp: 19.11.2020].

⁵ Jak zaznacza B. Hołyst (*Kryminologia*, Warszawa 2004, s. 226), „współczesna kobieta nie tylko zmierza do równości wobec prawa i w zawodzie, lecz wręcz pragnie wyzwolić się od dominacji mężczyzny i wręcz walczy o swoje uprawnienia społeczne. Taki bieg wydarzeń ma bardzo duży wpływ na zmiany zachodzące w charakterze przestępczości kobiet”.

⁶ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2004; J. Błachut, *Płeć a przestępczość*, [w:] *Nauka wobec przestępczości. Księga ku czci Prof. T. Hanauska*, red. J. Błachut, M. Szewczyk, J. Wójcikiewicz, Kraków 2001, s. 162 i n.; eadem, *Kobiety recydywistki w świetle badań kryminologicznych*, Wrocław 1981; E. Zielińska, *Kobiety i wymiar sprawiedliwości*, „Prawo i Płeć” 2001, nr 1, s. 5–11; T. Kolarczyk, J.R. Kubiak, P. Wierzbicki, *Przestępczość kobiet. Aspekty kryminologiczne i penitencjarne*, Warszawa 1984, s. 70–80.

⁷ P. Otto, *op. cit.*

⁸ A. Moir, D. Jessel, *Płeć mózgu. O prawdziwej różnicy między mężczyzną a kobietą*, Warszawa 2017, s. 17 i n.; S. Szatner, *Socjologia kobiety*, Warszawa 1948, s. 206.

⁹ F. Adler, *The interaction between women's emancipations and female criminality: A cross-cultural perspective*, [w:] *The Criminology of Deviant Women*, eds. F. Adler, R.J. Simon, Boston 1979, s. 407–418.

¹⁰ Z. Majchrzyk, *Kiedy kobieta zabija. Motywy, osobowość, relacja sprawca – ofiara, strategie obronne*, Warszawa 2009, s. 35.

¹¹ A. Baładynowicz, *Przestępczość kobiet w środowisku miejskim*, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 10.

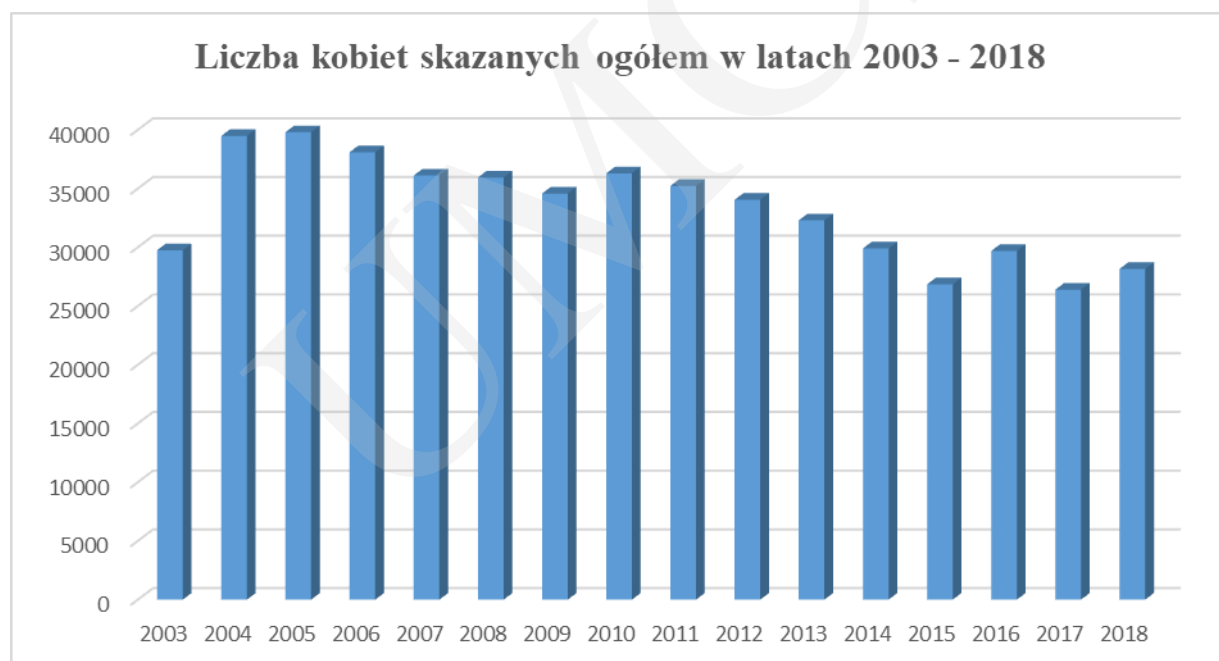
¹² L. Tyszkiewicz, *Kryminologia. Zarys systemu*, Katowice 1986, s. 186–189.

¹³ M. Grzyb, E. Habzda-Siwiek, *Płeć a przestępczość. O problemie dysproporcji płci wśród sprawców przestępstw z użyciem przemocy*, „Archiwum Kryminologii” 2013, vol. 35, s. 96–97.

¹⁴ Z analiz prowadzonych przez M. Przybysz-Zarembę wynika, że „przemoc stosowana przez kobiety wobec mężczyzn występuje niemal na równi z przemocą stosowaną przez mężczyzn”. Z kolei z badań przeprowadzonych przez M. Makarę-Studzińską, A. Grzywę i R. Turek wynika, że kobiety stosują częściej agresję psychiczną i kierują ją przede wszystkim wobec dzieci ze względu na fakt, że stanowią one ofiary stawiające mniejszy opór niż mężczyźni. Zob. M. Przybysz-Zaremba, *(Prze)moc kobiet – (nie)moc mężczyzn*, „Szkice Humanistyczne

ANALIZA DANYCH STATYSTYCZNYCH

Fenomen przestępczości kobiet można analizować z perspektywy odmiennych czynników. Niewątpliwie jednym z najważniejszych jest wyznaczenie tendencji towarzyszących ich zachowaniom, relewantnym z perspektywy prawa karnego. Nakreślenie wskazanej perspektywy badawczej wymaga zestawienia ze sobą zróżnicowanych zakresowo danych statystycznych, których celem jest określenie ogólnej liczby skazań kobiet, wyodrębnienie katalogu przestępstw realizowanych przez kobiety oraz wskazanie kategorii przestępstw o najwyższym stopniu społecznej szkodliwości, a także zestawienie tych typów czynów zabronionych, które kobiety realizują z najwyższym stopniem częstotliwości. Zważywszy na fakt udostępnienia danych statystycznych dotyczących przestępczości kobiet z Ministerstwa Sprawiedliwości za okres 2003–2018, badane zjawisko poddano analizie we wskazanym przedziale czasowym z uwzględnieniem wyodrębnionych powyżej kryteriów.

Rysunek 1. Liczba kobiet skazanych ogółem w latach 2003–2018

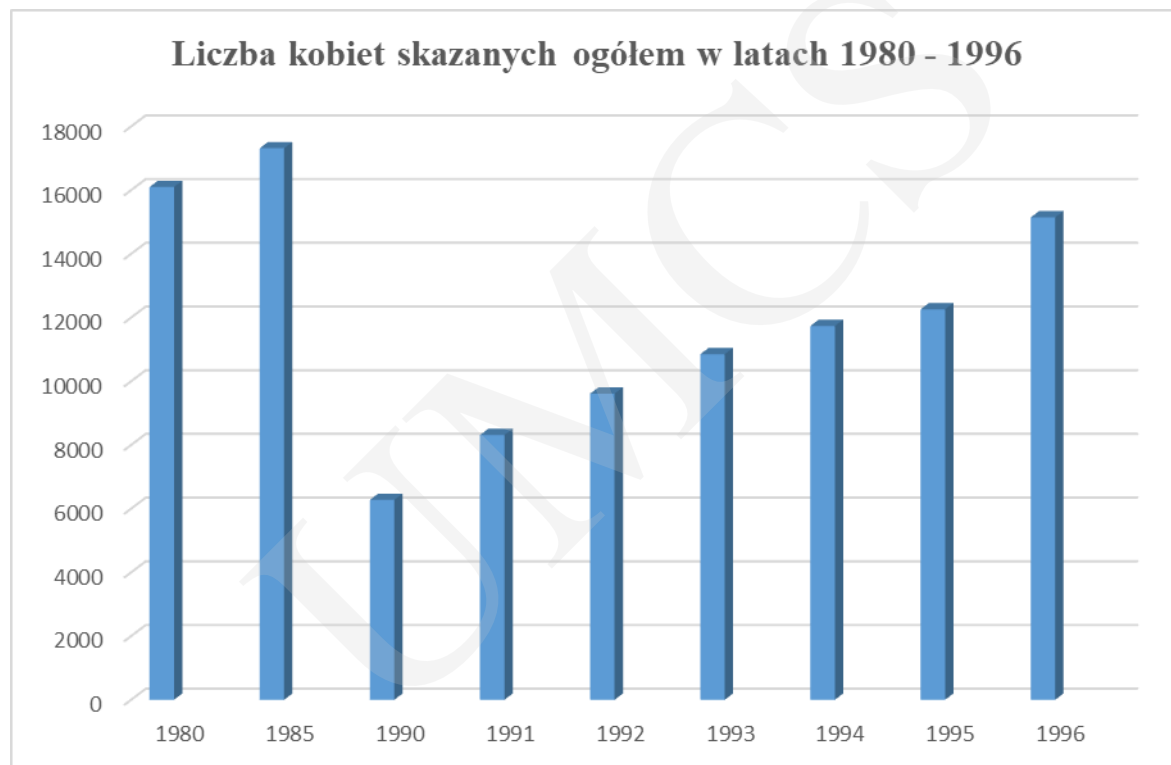
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych uzyskanych z Ministerstwa Sprawiedliwości.

Analiza danych zamieszczonych na rysunku 1 prowadzi do wniosku, że liczba kobiet skazanych w Polsce w latach 2003–2018 wahała się w przedziale od 29 753 w 2003 r. do 39 796 w 2005 r. Biorąc pod uwagę 16-letni okres badawczy (2003–2018), należy stwierdzić, że między minimalnym a maksymalnym poziomem skazań wystąpiła rozbieżność na poziomie 10 000 przypadków. Ponadto odpowiednio w 2003 r. i 2018 r. poziom skazań kształtował się na porównywalnym poziomie (blisko 29 000 skazań). Począwszy od 2004 r., zaobserwo-

Olsztyńskiej Szkoły Wyższej” 2008, vol. 8, s. 12; M. Makara-Studzińska, A. Grzywa, R. Turek, *Kobiece oblicza stosowania przemocy*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2005, nr 14, s. 195 i n.; R.J.A. McQuigg, *Potential problems for the effectiveness of international human rights law as regards domestic violence*, [w:] *International Human Rights Law and Domestic Violence: The Effectiveness of International Human Rights Law*, ed. R.J.A. McQuigg, Oxford – New York 2011, s. 13.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

wano silną tendencję do wzrostu skazań kobiet sprawczyń, zwłaszcza w latach 2004–2005 oraz w roku 2010. Należy zaznaczyć, że w latach 2006–2009 oraz 2010–2015 liczba skazań, kształtująca się pierwotnie na wysokim poziomie, ulegała regularnemu spadkowi (w pierwszym przedziale czasowym kształtowała się w przedziale od 39 484 do 34 577, z kolei w drugim występowała na poziomie od 36 296 do 26 846), osiągając najniższy poziom w 2015 r. Koncentrując się na określeniu ogólnej tendencji w zakresie liczby skazań kobiet w latach 2003–2018, należy stwierdzić, że ulegała ona powolnemu, niejednorodnemu trendowi spadkowemu z okresami niewielkiego wzrostu (lata 2004–2005 oraz rok 2010).

Rysunek 2. Liczba kobiet skazanych ogółem w latach 1980–1996

Źródło: J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2006, s. 221.

Dla porównania poziomu skazań kobiet, który występował w latach 2003–2018, na rysunku 2 zamieszczono dane obrazujące ich poziom w okresie 1980–1996. Zważywszy, że celem zestawienia było porównanie skali zjawiska skazań kobiet, pod uwagę wzięto analogiczne okresy badawcze (16 lat), choć w przypadku drugiego z nich dane są trochę mniej precyzyjne (w latach 1980–1990 poziom skazań przedstawiono w 5-letnich interwałach czasowych, z kolei w latach 1990–1996 poziom skazań wyznaczony jest dla każdego roku osobno). Z tego zestawienia wynikają dwa zasadnicze wnioski. Po pierwsze, liczba kobiet skazanych ogółem w latach 1980–1996 pozostawała zasadniczo niższa, niż miało to miejsce w latach 2003–2018. Maksymalny poziom skazań w okresie badawczym 1980–1996 przypadł na rok 1985 i kształtował się na poziomie przekraczającym 17 000 przypadków (rysunek 2). Z kolei maksymalny poziom skazań w okresie badawczym 2003–2018 przypadł na rok 2005, odnotowano bowiem wówczas blisko 40 000 skazań (rysunek 1). Po drugie, w pierwszym ze wskazanych okresów badawczych w latach 1985–1990 doszło do znacznego spadku liczby

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

skazań – w 1985 r. było to ponad 17 000 przypadków, natomiast w 1990 r. został przekroczony poziom zaledwie 6000 skazań. Należy zaznaczyć, że w 1990 r. rozpoczął się trend powolnego, regularnego wzrostu liczby skazanych kobiet, oscylujący na poziomie 60% (z 6000 w 1990 r. do 15 000 w 1996 r.).

Największa rozbieżność, jaka zaznaczyła się w liczbie skazań kobiet w badanych okresach, dotyczy ich poziomu minimalnego, który w pierwszym okresie badawczym (1980–1996) wyniósł nieco ponad 6000 przypadków w 1990 r., a w drugim okresie badawczym (2003–2018) kształtował się na poziomie blisko 27 000 przypadków w 2015 r. (rozbieżność na poziomie ponad 20 000 skazań).

Interesujące spostrzeżenia nasuwają się w wyniku analizy danych zamieszczonych na rysunkach 3 i 4, które stanowią egzemplifikację zestawienia poszczególnych kategorii przestępstw popełnianych przez kobiety w latach 2003–2018. W całym okresie badawczym występuje jedna kategoria przestępstw o wyraźnie najwyższej częstotliwości – są to przestępstwa związane z zamachami na mienie. Maksymalny poziom tych przestępstw zanotowano w 2004 r., kiedy liczba skazań wyniosła 17 495, najniższy natomiast w 2015 r., kiedy odnotowano 12 534 przypadków skazań. Począwszy od 2012 r., można zaobserwować powolny trend spadkowy badanej kategorii przestępstw.

Kolejną grupą przestępstw, w której kobiety wykazywały znaczny (choć nieporównywalnie niższy do przestępstw przeciwko mieniu) stopień aktywności kryminalnej, były przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji¹⁵. W latach 2003–2012 w badanej kategorii czynów zabronionych zauważalny był ich regularny wzrost od 3143 przypadków w 2003 r. do 5493 w 2012 r. Jednak po okresie trendu wzrostowego zaznaczył się ich spadek do poziomu 3386 skazań w 2018 r.

Trzecią pod względem częstotliwości popełnianą przez kobiety kategorią przestępstw były w analizowanym okresie badawczym przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów. Należy odnotować fakt, że w latach 2003–2009 były one kategorią o trendzie wzrostowym liczby skazanych (maksymalny poziom wystąpił w 2005 r. – 4782 przypadki), lecz od 2010 r. zaczął się zaznaczać ich spadek, by w 2018 r. kształtował się na poziomie 1728 przypadków skazań.

Inny trend można odnotować w kategorii przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu. W latach 2003–2004 utrzymywał się nieznacznie wyższy poziom skazanych na podstawie przedmiotowej kategorii przestępstw (odpowiednio 2950 oraz 3200), następnie w latach 2005–2018 ich częstotliwość wykazywała stały poziom (średniorocznie na poziomie 2500 przypadków skazań). Najniższy poziom przestępstw wśród badanych kategorii odnotowano w przypadku skazań za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, których w badanym okresie kobiety popełniały kilkadziesiąt średniorocznie (między 45 skazań w 2003 r. a 96 skazań w 2005 r.).

Interesująco kształtuje się również poziom skazań kobiet w kategorii przestępstw przeciwko rodzinie i opiece¹⁶ – dwukrotnie w badanym okresie był on wyższy od przeciętne-

¹⁵ E. Jurgielewicz-Delegacz, *Wypadki w komunikacji powodowane przez kobiety będące kierownicami – ujęcie kryminologiczne*, [w:] *Przestępczość kobiet. Wybrane aspekty*, red. J. Brzezińska, Warszawa 2017, s. 224 i n.

¹⁶ M. Cabalski, *Przemoc stosowana przez kobiety*, Kraków 2017, s. 313 i n.; S. Mielnik, *Mężczyzna jako ofiara przemocy w rodzinie*, [w:] *Mężczyzna w kryzysie. Sytuacja prawna mężczyzn przeżywających problemy rodzinne*,

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

go: odpowiednio w 2004 r. – 1044 przypadki skazań, a w 2018 r. – 2222 przypadki. Należy jednak zaznaczyć, że w badanym okresie (poza wskazanymi wyjątkami) poziom skazań za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece popełnione przez kobiety kształtował się na względnie porównywalnym poziomie kilkuset przypadków (średniorocznie blisko 800)¹⁷.

Niewątpliwie przestępstwami wykazującymi najwyższą społeczną szkodliwość wśród badanych kategorii są te ukierunkowane na naruszenie życia i zdrowia człowieka. Analizując częstotliwość skazań, należy wskazać, że ich poziom w badanym okresie był stały, przy czym w latach 2004–2010 średniorocznie odnotowano 2500 przypadków skazań w badanej kategorii przestępstw, a w latach 2011–2018 było to blisko 2000 przypadków średniorocznie. Najniższy ich poziom wystąpił w 2003 r. – 1848 skazań, a najwyższy w 2005 r. – 2773 przypadków. W badanym okresie 2003–2018 uwidoczniał się zatem nieznaczny trend spadkowy.

Na rysunku 5 zestawiono dane dotyczące poziomu częstotliwości skazań w odniesieniu do wybranych typów przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu popełnionych przez sprawczynie w latach 2003–2018. Wynika z nich jednoznacznie, że czynami zabronionymi z dominującą liczbą skazań w analizowanej kategorii przestępstw były bójka i pobicie (art. 158 k.k.)¹⁸. W latach 2004–2007 odnotowano kilkaset przypadków skazań na podstawie art. 158 k.k. wśród kobiet, przy czym najwyższy poziom osiągnęły one w latach 2004–2005 (odpowiednio 650 i 623 przypadki). Aktualnie, choć ich poziom skazań nadal jest dość wysoki, nie przekracza on 300 przypadków średniorocznie, a więc w tym zakresie widoczny jest powolny trend spadkowy.

Kolejnym typem przestępstw realizowanych przez kobiety, który wykazywał wysoki poziom skazanych, było przestępstwo średniego oraz lekkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 157 k.k.). Warto wskazać, że kobiety popełniły kilkaset przypadków analizowanego typu czynu zabronionego (rysunek 5), przy czym poziom skazań kształtował się na poziomie minimalnym 293 przypadków w 2007 r. oraz na poziomie maksymalnym 436 przypadków w 2018 r. Średniorocznie ich udział w analizowanym typie przestępstw wiązał się ze skazaniami na poziomie blisko 380 przypadków.

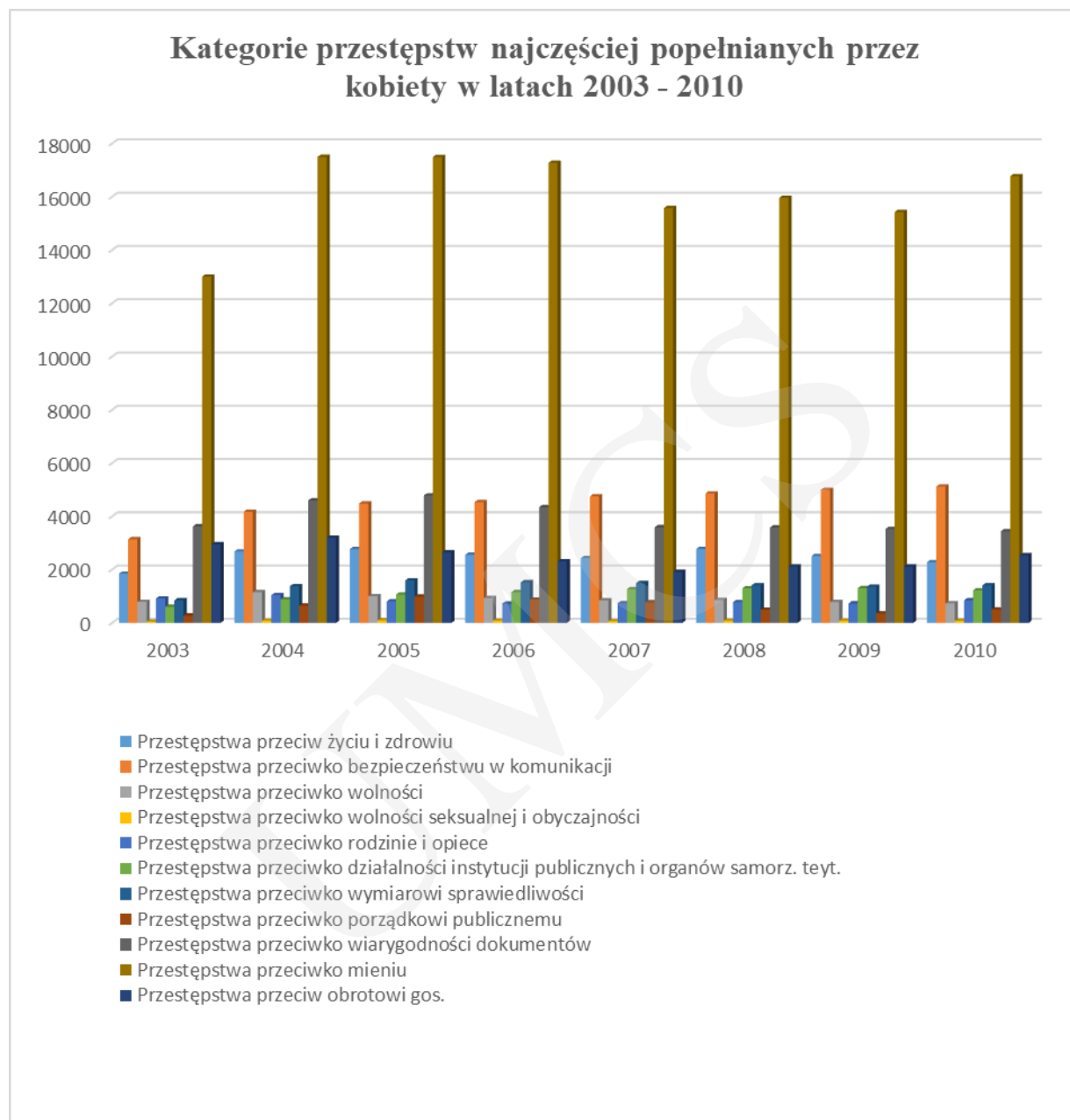
Trzecim najliczniej realizowanym przez sprawczynie typem przestępstw w kategorii przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu było narażenie człowieka na niebezpieczeństwo (art. 160 k.k.). W przypadku analizowanego czynu zabronionego w latach 2003–2010 zaznaczył się wyraźny trend wzrostowy skazań, który osiągnął apogeum w 2008 r. (488 przypadków). W latach 2011–2018 nastąpił spadek częstotliwości realizacji znamion art. 160 k.k. przez kobiety, poziom skazań zawierał się bowiem w przedziale od 230 do 290 przypadków.

red. R. Kucharski, Warszawa 2008; H. Kołakowska-Przełomiec, *Przemoc w rodzinie*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1985, nr 1.

¹⁷ *Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn. Część I: Raport z badań ogólnopolskich*, https://archiwum.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1-2010_%20Raport-ogólnopolski_K-M_01-03-11.pdf [dostęp: 10.10.2020].

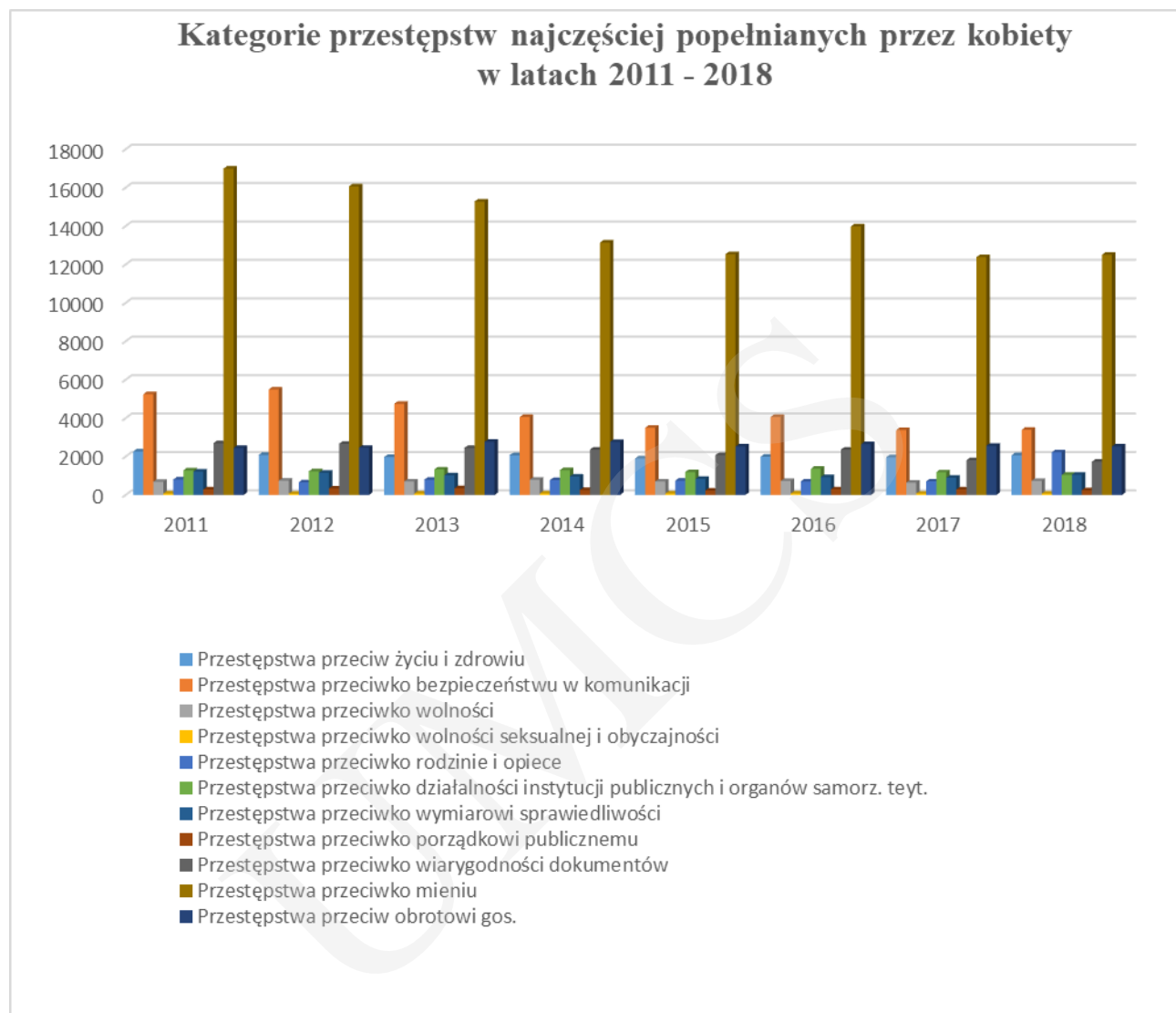
¹⁸ Por. m.in. M.D. Pełka-Sługocka, L. Sługocki, *Przestępstwa przy użyciu przemocy popełnione przez kobiety w Polsce*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1983, vol. 13, s. 119–121; M. Cabalski, *Ogólne problemy stosowania przemocy przez kobiety*, „Studia Prawnicze i Administracyjne Wyższej Szkoły Menedżerskiej w Warszawie” 2011, nr 1; K. Krajewski, *O pojęciu przemocy w kryminologii*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1988, nr 19, s. 78 i n.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Rysunek 3. Kategorie przestępstw najczęściej popełnianych przez kobiety w latach 2003–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych uzyskanych z Ministerstwa Sprawiedliwości.

Rysunek 4. Kategorie przestępstw najczęściej popełnianych przez kobiety w latach 2011–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych uzyskanych z Ministerstwa Sprawiedliwości.

Interesująco analizowane zestawienie przedstawia się w odniesieniu do przestępstwa zabójstwa w typie podstawowym oraz w jego typach zmodyfikowanych¹⁹. W przypadku typu podstawowego średniorocznie odnotowywano kilkadziesiąt skazań za zabójstwo²⁰, przy czym w latach 2003–2004 poziom ten był najwyższy (ponad 70 przypadków), a następnie uległ nieznacznemu spadkowi. W latach 2005–2015 kształtował się on z kolei na poziomie blisko 60 skazań i ulegał dalszemu nieznacznemu spadkowi do blisko 40 przypadków w latach 2016–2017 oraz 29 przypadków w roku 2018.

¹⁹ M. Budyn-Kulik, *Zabójstwo tyrana domowego. Studium prawnokarne i wiktymologiczne*, Lublin 2005, s. 27 i n.; M. Cabalski, *Przemoc...*, s. 389 i n.; Z. Majchrzyk, *Kiedy kobieta zabija...*, s. 212; B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa 2006, s. 408–422.

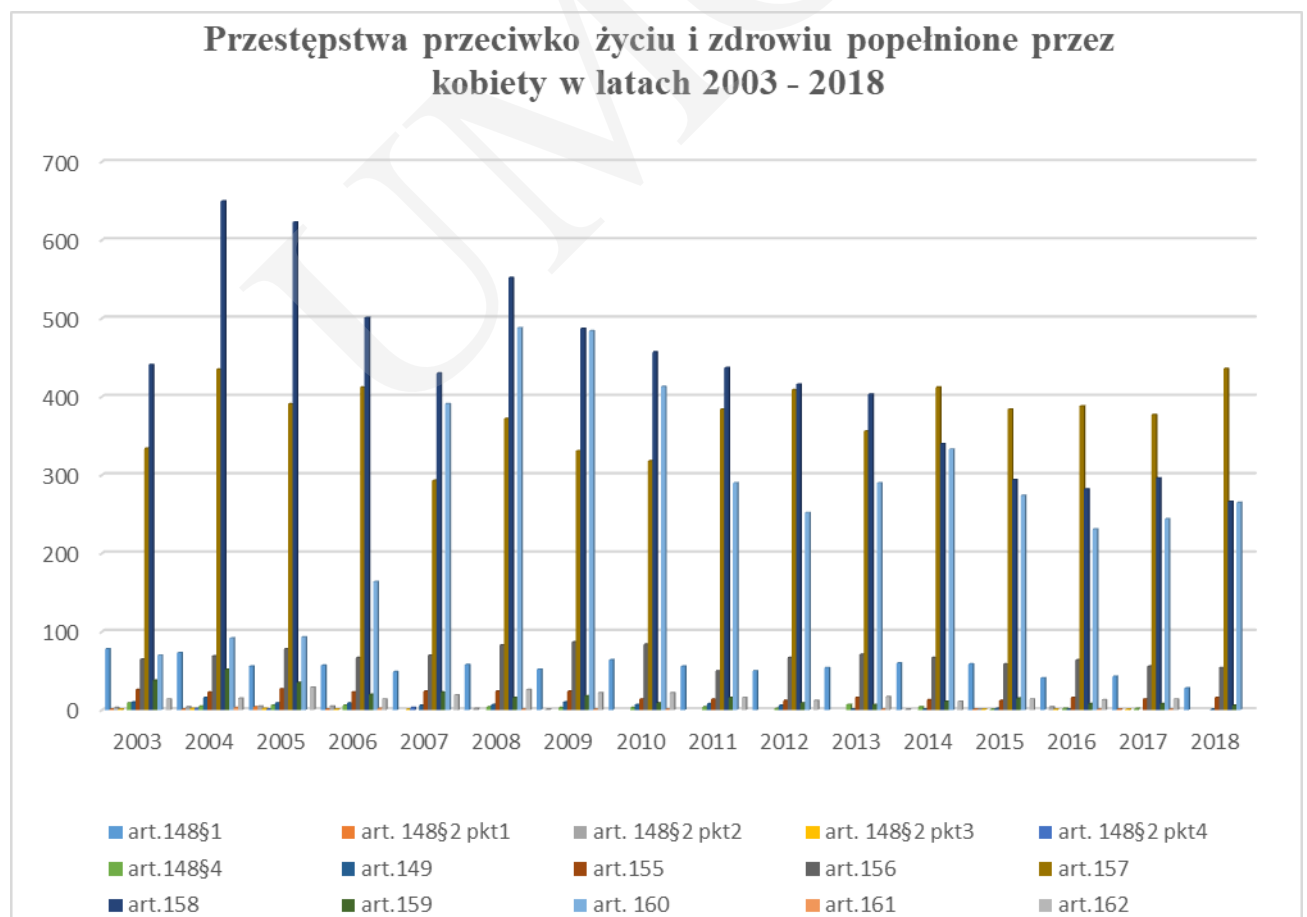
²⁰ Z. Majchrzyk, *Kiedy kobieta zabija...*, s. 212 i n.; idem, *Zabójczynie i zabójcy*, Warszawa 2008, s. 87 i n.; T. Jaśkiewicz-Obydzińska, E. Wach, *Sprawczynie zabójstw*, [w:] *Zabójcy i ich ofiary. Psychologiczne podstawy profilowania nieznanymi sprawców zabójstw*, red. J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, Kraków 2002, s. 69–87; A. Florkowski, S. Telesiński, *Ocena psychopatologiczna sprawców zabójstw związanych z konfliktami w rodzinie*, [w:] *Stany afektywne w opiniowaniu sądowym psychiatryczno-psychologicznym*, red. Z. Majchrzyk, T. Gordon, E. Milewska, Warszawa 1991, s. 122.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

W badanym okresie typy kwalifikowane zabójstwa występowały incydentalnie i wiązały się z maksymalnym poziomem skazań na poziomie 5 przypadków w latach 2005–2006. Analogiczną częstotliwość skazań wykazywało w badanym okresie przestępstwo zabójstwa uprzywilejowanego, popełnione pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami (maksymalnie 9 przypadków skazań w 2003 r.).

Wyraźną tendencję zaobserwowano również w odniesieniu do przestępstwa dzieciobójstwa²¹. W latach 2003–2009 kobiety popełniły kilka przypadków tego typu przestępstwa uprzywilejowanego, a w latach 2010–2018 (zwłaszcza od 2013 r.) jego częstotliwość uległa dalszej redukcji i wykazywała już tylko charakter incydentalny, w 2017 r. zaś nie odnotowano żadnego przypadku skazania na podstawie art. 149 k.k.²² Wydaje się zatem, że trafna pozostaje teza, iż dzieciobójstwo, które dotychczas uchodziło za jedyne wyłącznie kobiece przestępstwo, utraciło taki status.

Na porównywalnie niskim poziomie (maksymalnie odpowiednio 27 i 29 skazań, minimalnie 12 i 11 skazań) w badanym okresie kształtowała się częstotliwość skazań dotyczących nieumyślnego spowodowania śmierci (art. 155 k.k.) oraz niedzielenia pomocy (art. 162 k.k.).

Rysunek 5. Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu popełnione przez kobiety w latach 2003–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych uzyskanych z Ministerstwa Sprawiedliwości.

²¹ J. Brzezińska, *Dzieciobójstwo. Aspekty prawne i etyczne*, Warszawa 2013, s. 361 i n.

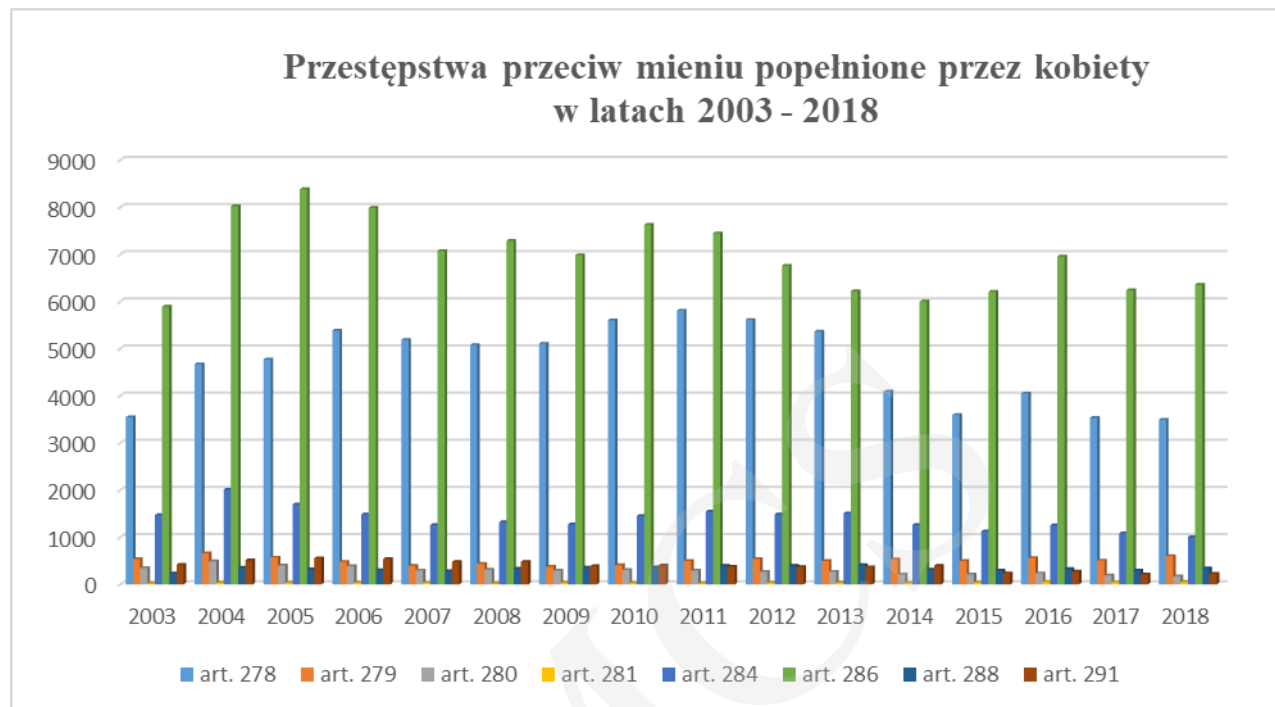
²² *Ibidem*; eadem, *O dzieciobójstwie z perspektywy statystyk*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2010, nr 26, s. 32–34; eadem, *O niektórych kontrowersjach wokół znamion przestępstwa dzieciobójstwa*, „Ius Novum” 2012, nr 2, s. 37–60.

Dane statystyczne odnoszące się do częstotliwości skazań kobiet w podziale na poszczególne typy przestępstw przeciwko mieniu zostały przedstawione na rysunku 6. Z analizy tego zestawienia wynika, że w badanej kategorii przestępstw dominowały zwłaszcza trzy typy czynów zabronionych: oszustwo (art. 286 k.k.), kradzież (art. 278 k.k.) oraz przywłaszczenie (art. 284 k.k.), wśród których z kolei zdecydowanie dominowało oszustwo. Analizując badany okres, można stwierdzić, że przedmiotowe przestępstwo wykazywało naprzemiennie trend wzrostowo-sпадkowy liczby skazań. Wzrost poziomu skazań za przestępstwo oszustwa realizowanego przez kobiety zaznaczył się w latach 2003–2005, 2008–2011 oraz 2013–2016 (maksymalnie 8382 przypadków), natomiast trend spadkowy liczby skazań występował w latach 2006–2007, 2012–2014 oraz 2017–2018 (najniższy poziom w 2003 r. – 5891 przypadków).

Drugim czynem zabronionym, którego poziom skazań w kategorii przestępstw przeciwko mieniu pozostawał wysoki, była kradzież w typie podstawowym. Należy jednak zaznaczyć, że częstotliwość skazań na podstawie art. 278 k.k. kształtowała się na niższym poziomie niż w przypadku przestępstwa oszustwa. Przykładowo dwa trendy wzrostowe, które odnotowano w badanym okresie, przypadały na lata 2003–2006 oraz 2008–2010, a maksymalny poziom skazań za przestępstwa kradzieży to 5804 przypadków w 2011 r. Spadek liczby skazań za kradzież wśród kobiet zauważalny był w latach 2007–2008 oraz 2012–2015, przy czym najniższy ich poziom wystąpił w 2015 r. – 3597 przypadków. W latach 2014–2018 odnotowano trend spadkowy.

Ostatnim najbardziej licznym (choć zdecydowanie mniej od dwóch poprzednich) typem przestępstw przeciwko mieniu było przywłaszczenie. Częstotliwość skazań na podstawie analizowanego typu czynu zabronionego wśród kobiet osiągała średniorocznie poziom powyżej 1000 przypadków, przy czym maksymalnie 1698 przypadków w 2005 r. oraz minimalnie 1004 przypadki w 2018 r. Mimo że w latach 2003–2004 częstotliwość skazań za to przestępstwo rosła, to w okresie 2014–2018 poziom ten wykazywał trend stabilizacyjny.

W dalszej kolejności, na poziomie kilkuset przypadków skazań rocznie, kobiety dokonywały przestępstw: kradzieży z włamaniem (średniorocznie 500 przypadków, maksymalnie 659 przypadków w 2004 r.), zniszczenia lub uszkodzenia cudzej rzeczy (średniorocznie 330 przypadków, maksymalnie 398 przestępstw w 2012 r.) oraz rozboju (średniorocznie 290 przypadków, maksymalnie 493 przestępstw w 2004 r.).

Rysunek 6. Przestępstwa przeciwko mieniu popełnione przez kobiety w latach 2003–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych uzyskanych z Ministerstwa Sprawiedliwości.

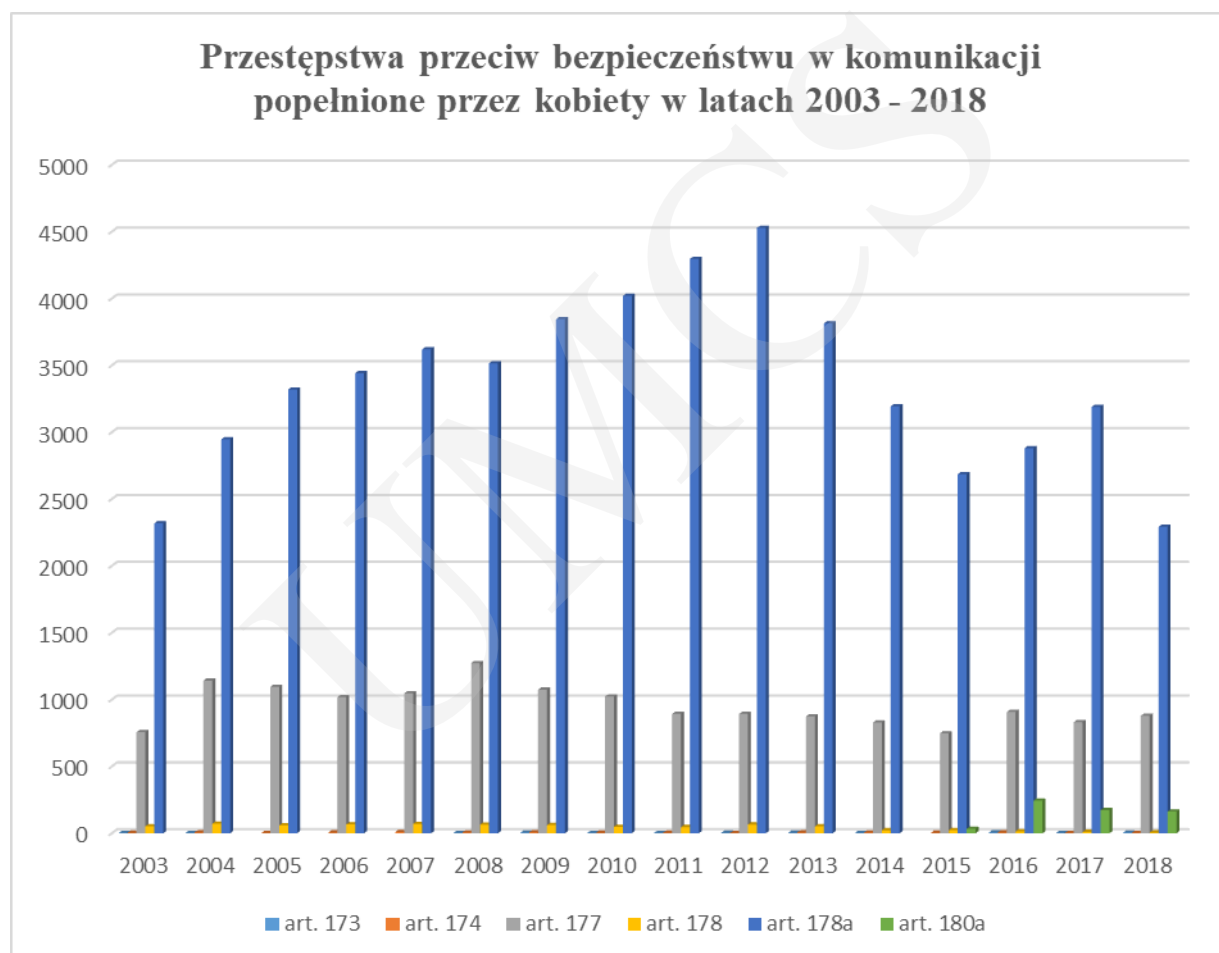
Ostatnią z kategorii przestępstw, które wykazywały wysoką częstotliwość skazań kobiet, były przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji (rysunek 7). Dominujący charakter w analizowanej kategorii przestępstw miały dwa z nich: prowadzenie pojazdu mechanicznego w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego (art. 178a k.k.) oraz spowodowanie wypadku w komunikacji (art. 177 k.k.). W przypadku pierwszego z przestępstw trend wzrostowy liczby skazań miał charakter długotrwały i zaznaczył się w latach 2003–2012 oraz 2015–2017. W 2012 r. maksymalny poziom skazań kobiet sprawczyń na podstawie art. 178a k.k. wynosił 4527 przypadków. Niepokojący jest fakt, że w latach 2004–2017 poziom skazań na podstawie analizowanego przestępstwa był wysoki, osiągał bowiem średniorocznie 3000 przypadków lub przekraczał ten poziom.

Kolejny typ czynu zabronionego, w przypadku którego kobiety doprowadzały do naruszenia bezpieczeństwa w komunikacji, to spowodowanie wypadku w komunikacji. Należy wyraźnie zaznaczyć, że częstotliwość skazań na podstawie art. 177 k.k. była zdecydowanie niższa w porównaniu z poziomem skazań za przestępstwo prowadzenia pojazdu mechanicznego w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego²³. W okresie 2004–2010

²³ Warto odnotować, że odsetek wypadków spowodowanych przez kobiety wobec ogółu wypadków spowodowanych każdego roku przez obie płcie wykazuje tendencję wzrostową i osiąga następujące pułapy: w 2006 r. – 16,54% (mężczyźni 84,46%), 2007 r. – 17,43% (mężczyźni 82,57%), 2008 r. – 18,24% (mężczyźni 81,76%), 2009 r. – 19,24% (mężczyźni 80,76%), 2010 r. – 19,32% (mężczyźni 80,68%), 2011 r. – 20,77% (mężczyźni 77,58%), 2012 r. – 21,97% (mężczyźni 78,03%), 2013 r. – 22,42% (mężczyźni 77,58%), 2014 r. – 22,26% (mężczyźni 77,74%), 2015 – 22,76% (mężczyźni 77,24%). Wydaje się, że na progresję wypadkowości wpływ wywiera wzrost liczby uprawnień do prowadzenia pojazdów, uzyskiwanych przez kobiety. Jednocześnie należy podkreślić, że z obliczeń dotyczących liczby ofiar śmiertelnych, przypadających na 100 wypadków, powodowanych przez przedstawicieli obu płci, współczynnik ten dla kobiet kształtuje się na zdecydowanie niższym poziomie niż w przypadku mężczyzn: 2006 r. – 5,7 (mężczyźni 11,25), 2007 r. – 5,7 (mężczyźni 10,98), 2008 r. – 5,87 (mężczyźni 10,75), 2009 r. – 4,97 (mężczyźni 10,27), 2010 r. – 4,40 (mężczyźni 10,07), 2011 r. – 4,60

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

skazania za przestępstwo typizowane w art. 177 k.k. kształtowały się na poziomie blisko 1100 przypadków rocznie, przy czym maksymalny poziom odnotowano w 2008 r. – 1272 przypadki. Z kolei w latach 2011–2018 skazania kobiet za przestępstwo wypadku w komunikacji kształtowały się na poziomie średnio 850 przypadków rocznie. Co ciekawe, począwszy od 2015 r. pojawiło się w tej kategorii przestępstw popełnianych przez kobiety kolejne przestępstwo – prowadzenie pojazdu mechanicznego bez uprawnień (art. 180a k.k.). Spojrzenie na statystyki prowadzi do wniosku, że poziom skazań ma charakter wzrostowy.

Rysunek 7. Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji popełnione przez kobiety w latach 2003–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych uzyskanych z Ministerstwa Sprawiedliwości.

WNIOSKI

Przedstawiony w niniejszym artykule materiał badawczy w postaci zestawienia danych statystycznych dotyczących występującego w Polsce zjawiska przestępczości kobiet pozwala na sformułowanie kilku uwag.

(mężczyźni 10,27), 2012 r. – 9,86 (mężczyźni 9,86), 2013 r. – 4,11 (mężczyźni 9,36), 2014 r. – 4,22 (mężczyźni 8,94), 2015 r. – 4,20 (mężczyźni 8,80). Współczynnik ten w podanym okresie ulegał spadkowi w odniesieniu do obu płci, jednak to wypadki powodowane przez kobiety są łagodniejsze w skutkach. Por. E. Jurgielewicz-Delegacz, *op. cit.*, s. 239–241.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Ogólny poziom skazań kobiet w omówionych okresach badawczych 1980–1996 (rysunek 2) oraz 2003–2018 (rysunek 1) uległ znacznemu wzrostowi. Podczas gdy w pierwszym okresie poziom minimalny skazań nieznacznie przekroczył 6000 przypadków (1990), a poziom maksymalny osiągnął 17 315 przypadków (1985), w drugim z nich poziom skazań kształtował się na poziomie blisko 27 000 przypadków (2017), poziom maksymalny zaś oscylował wokół 40 000 skazań (2005). Dane te dowodzą, że ogólna liczba skazań kobiet na przełomie XX i XXI stulecia zdecydowanie wzrosła. Ich próg minimalny w dwóch analizowanych okresach badawczych uległ 4,5-krotnej progresji (z 6000 do 27 000), z kolei poziom maksymalny uległ 2,5-krotnemu wzrostowi (z 17 000 do 40 000). Należy zatem podkreślić, że zjawisko przestępczości kobiet, zważywszy na liczbę ich skazań, uległo zdecydowanemu wzrostowi. W pierwszych dwóch dekadach XXI w. kobiety sprawczynie pozostawały aktywne kryminalnie w wyższym stopniu niż w ostatnich dwóch dekadach XX w. Ponadto wzrost między minimalnym i maksymalnym poziomem skazań w badanych okresach był porównywalny. Pozytywnie należy też ocenić fakt, że mimo iż ogólny poziom skazań kobiet w latach dwutysięcznych uległ wzrostowi w porównaniu z trendem, jaki wykazywał u schyłku XX w., to jeśli chodzi o tendencję dominującą dla okresu badawczego 2003–2018, można wskazać ich powolny, choć nieregularny spadek.

Przechodząc do analizy poszczególnych kategorii przestępstw, których sprawczyniami były kobiety, należy wskazać określone tendencje w ich kryminalnej aktywności. W rozważaniach z zakresu kryminologii zagadnienie przestępczości kobiet nieodmiennie napotyka na pytanie dotyczące ustalenia kierunków ich aktywności kryminalnej. Z danych uzyskanych z Ministerstwa Sprawiedliwości wynika, że kobiety dopuszczają się analogicznych przestępstw, jak mężczyźni²⁴. Elementem różnicującym są jedynie rozmiary przestępczości mężczyzn i kobiet. Analiza tych danych uprawnia do stwierdzenia, że kobiety były notowane jako sprawczynie wszystkich kategorii przestępstw typizowanych w części szczególnej Kodeksu karnego, a także jako sprawczynie przestępstw z zakresu pozakodeksowego prawa karnego²⁵.

²⁴ Według R. Szczepanika fakt, że kobiety dopuszczają się przestępstw o wysokim poziomie społecznej szkodliwości nie oznacza, by wykazywały one w swoim zachowaniu cechy męskie. Aktywna realizacja znamion przestępstw wskazujących na wysoki poziom agresji (np. rozboju) świadczy o tym, że ich sprawczynie być może nie opanowały sposobów radzenia sobie w sytuacjach trudnych, mają niski poziom wykształcenia bądź niski status socjoekonomiczny. Niekiedy rezultatem popełniania przez nie poważnych przestępstw pozostają swoiste predyspozycje osobowościowo-psychologiczne. Zob. R. Szczepanik, *Teoretyczne perspektywy interpretacji przestępczości kobiet i mężczyzn*, [w:] *Teoretyczne perspektywy badań nad edukacją rodzajową*, red. M. Chomczyńska-Rubacha, Łódź 2007, s. 165–166.

²⁵ Wśród ustaw szczególnych, zawierających w swej strukturze przestępstwa, których znamiona wypełniają kobiety należy wskazać następujące regulacje: art. 46 ustawy z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. 1984, nr 5, poz. 24); art. 27 ust. 1 i 2 oraz art. 32 ust. 1 ustawy z dnia 31 stycznia 1985 r. o zapobieganiu narkomanii (Dz.U. 1985, nr 4, poz. 15); art. 12 pkt 1–4 ustawy z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu (Dz.U. 1996, nr 10, poz. 55); art. 40 ust. 1–2, art. 41, art. 42 ust. 1–3, art. 43 ust. 1–3, art. 44 ust. 1, art. 45 ust. 1–2, art. 46 ust. 1–3, art. 47, art. 48 ust. 1–3 oraz art. 49 ust. 1–2 ustawy z dnia 24 kwietnia 1997 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. 1997, nr 95, poz. 468); art. 53, 55, 56, 57, 58, 59, 62 i 63 z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. 2005, nr 179, poz. 1485); art. 54, art. 80 § 1, art. 94 § 1–2 ustawy karnej skarbowej z dnia 26 października 1971 r. (Dz.U. 1984, nr 22, poz. 103); art. 57 ustawy z dnia 31 stycznia 1985 r. o znakach towarowych (Dz.U. 1985, nr 5, poz. 17); art. 27 ust. 1 pkt 1–3 ustawy z dnia 18 kwietnia 1985 r. o rybactwie śródlądowym (Dz.U. 1985, nr 21, poz. 91); art. 115 ustawy z dnia 31 stycznia 1989 r. – Prawo bankowe (Dz.U. 1989, nr 4, poz. 21); art. 23 i 24 z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. 1993, nr 47, poz. 211); art. 77 ust. 1–2 oraz art. 79 pkt 1–4 ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. 1994, nr 121, poz. 591); art. 35 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. 1997, nr 111, poz. 724); ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

(Dz.U. 1999, nr 83, poz. 930); ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. 2000, nr 94, poz. 1037); art. 12, art. 12a oraz art. 14 ustawy z dnia 2 marca 2001 r. o wyrobach spirytusowych, wyrobieniu i rozlewaniu wyrobów spirytusowych (Dz.U. 2001, nr 31, poz. 353); art. 49 i 50 ustawy z dnia 11 maja 2001 r. o warunkach zdrowotnych żywności i żywienia (Dz.U. 2001, nr 63, poz. 634); art. 191 ustawy z dnia 18 lipca 2001 r. – Prawo wodne (Dz.U. 2001, nr 115, poz. 1229); art. 31 ustawy z dnia 13 września 2002 r. o napojach spirytusowych (Dz.U. 2002, nr 166, poz. 1362); art. 43 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. 1982, nr 35, poz. 230); art. 67 ustawy z dnia 10 października 1991 r. o środkach farmaceutycznych, materiałach medycznych, aptekach, hurtowniach i nadzorze farmaceutycznym (Dz.U. 1991, nr 105, poz. 452); art. 35 ustawy z dnia 23 maja 1991 r. o związkach zawodowych (Dz.U. 1991, nr 55, poz. 234); art. 26 ustawy z dnia 23 maja 1991 r. o rozwiązywaniu sporów zbiorowych (Dz.U. 1991, nr 55, poz. 236); art. 116, 117 i 118 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. 1994, nr 24, poz. 83); art. 90–91 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. 1994, nr 89, poz. 414); art. 56 ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej (Dz.U. 1995, nr 88, poz. 439); art. 52 i 53 ustawy z dnia 13 października 1995 r. – Prawo łowieckie (Dz.U. 1995, nr 147, poz. 713); art. 81 ustawy z dnia 5 lipca 1996 r. o doradztwie podatkowym (Dz.U. 1996, nr 102, poz. 475); art. 58 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza (Dz.U. 1996, nr 28, poz. 152); art. 166 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. – Prawo o publicznym obrocie papierami wartościowymi (Dz.U. 1997, nr 118, poz. 754); art. 51 ustawy z dnia 24 kwietnia 1997 r. o zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt, badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa oraz o Inspekcji Weterynaryjnej (Dz.U. 1999, nr 66, poz. 752); art. 49 ustawy z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia (Dz.U. 1997, nr 114, poz. 740); art. 219 ustawy z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizowaniu i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (Dz.U. 1997, nr 139, poz. 934); art. 14 ustawy z dnia 11 września 1997 r. o organizowaniu działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne (Dz.U. 1997, nr 106, poz. 679); art. 49, 51 i 52 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. 1997, nr 133, poz. 883); art. 202g oraz art. 202j ustawy z dnia 16 lipca 1998 r. – Ordynacja wyborcza do rad gmin, powiatów i sejmików województw (Dz.U. 1998, nr 95, poz. 602); art. 24 i 25 ustawy z dnia 22 stycznia 2000 r. o ogólnym bezpieczeństwie produktów (Dz.U. 2000, nr 15, poz. 179); art. 305 ustawy z dnia 30 czerwca 2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. 2001, nr 49, poz. 508); art. 123 ustawy z dnia 21 lipca 2000 r. – Prawo telekomunikacyjne (Dz.U. 2000, nr 73, poz. 853); art. 125 ustawy z dnia 16 marca 2001 r. o BOR (Dz.U. z 30 marca 2001 r.); art. 35 ustawy z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu i finansowaniu terroryzmu (Dz.U. 2000, nr 153, poz. 1505); art. 28 ustawy z dnia 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę (Dz.U. 2001, nr 72, poz. 747); art. 38 ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o Inspekcji Handlowej (Dz.U. 2001, nr 4, poz. 25); art. 63 ustawy z dnia 21 grudnia 2000 r. o dozorze technicznym (Dz.U. 2000, nr 122, poz. 1321); art. 37 ustawy z dnia 22 czerwca 2001 r. o wytwarzaniu i obrocie materiałami wybuchowymi, bronią i amunicją (Dz.U. 2001, nr 67, poz. 679); art. 124 i 126 ustawy z dnia 6 września 2001 r. – Prawo farmaceutyczne (Dz.U. 2001, nr 126, poz. 1381); art. 6 i 7 ustawy z dnia 5 lipca 2002 r. o ochronie niektórych usług świadczonych drogą elektroniczną opartych lub polegających na dostępie warunkowym (Dz.U. 2002, nr 126, poz. 1068); art. 45 ustawy z dnia 30 sierpnia 2002 r. o systemie oceny zgodności (Dz.U. 2002, nr 204, poz. 208); art. 30–32 ustawy z dnia 13 września 2002 r. o napojach spirytusowych (Dz.U. 2002, nr 166, poz. 1362); art. 522 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U. 2003, nr 60, poz. 535); art. 109 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1568); ustawa z dnia 23 stycznia 2004 r. o systemie monitorowania i kontroli jakości paliw ciekłych (Dz.U. 2004, nr 34, poz. 293); art. 77 i 78 ustawy z dnia 11 marca 2004 r. o ochronie zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych (Dz.U. 2004, nr 69, poz. 625); art. 128 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2004, nr 880, poz. 6056); art. 43 ustawy z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu komórek, tkanek i narządów (Dz.U. 2005, nr 169, poz. 1411); art. 25 ustawy z dnia 16 grudnia 2005 r. o produktach pochodzenia zwierzęcego (Dz.U. 2005, nr 17, poz. 127); art. 96 i 97 ustawy z dnia 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia (Dz.U. 2006, nr 171, poz. 1225); art. 42–44 ustawy z dnia 18 października 2006 r. o wyrobie napojów spirytusowych (Dz.U. 2006, nr 208, poz. 1539); art. 31 ustawy z dnia 25 sierpnia 2006 r. o systemie monitorowania i kontrolowania jakości paliw (Dz.U. 2006, nr 169, poz. 1200); art. 58–60 ustawy z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz.U. 2009, nr 62, poz. 504); art. 74 ustawy z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych (Dz.U. 2012, poz. 855); art. 48 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o udostępnianiu informacji gospodarczych i udostępnianiu danych gospodarczych (Dz.U. 2010, nr 81, poz. 530); art. 93 i 100 ustawy z dnia 20 maja 2010 r. o wyrobach medycznych (Dz.U. 2010, nr 107, poz. 679); art. 506 i 509 ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. 2011, nr 21, poz. 112); art. 176 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze (Dz.U. 2011, nr 163, poz. 981); art. 150 ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (Dz.U. 2011, nr 199, poz. 1175); art. 464 ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. 2013, poz. 1650); art. 90 ustawy z dnia 15 stycznia 2015 r. o obligacjach (Dz.U.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Analiza poszczególnych przestępstw popełnionych przez kobiety w Polsce na tle przedstawionych danych statystycznych prowadzi do wniosku, że do najczęściej popełnianych przestępstw należy zaliczyć te z nich, które występują w czterech kategoriach: przeciwko mieniu, przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, przeciwko wiarygodności dokumentów oraz przeciwko obrotowi gospodarczemu, przy czym zdecydowanie najwyższą częstotliwość skazań wystąpiła w pierwszej z nich. W latach 2003–2018 z powodu popełnienia przestępstw przeciwko mieniu skazano blisko 243 000 kobiet, podczas gdy w przypadku przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji ogólna liczba skazanych sprawczyń to 70 000. Z kolei w przypadku przestępstw przeciwko wiarygodności dokumentów było to blisko 50 000 skazanych kobiet, a w przypadku przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu – 40 500. Oznacza to, że poziom skazań kobiet wyłącznie za przestępstwa przeciwko mieniu radykalnie przewyższał poziom sumy skazań za trzy kolejne kategorie przestępstw o najwyższym stopniu częstotliwości, pozostawał bowiem w relacji 243 000 do 160 500.

Przyglądając się kolejnym typom przestępstw, należy stwierdzić, że w przypadku przestępstw przeciwko mieniu dominowały w aktywności sprawczyń trzy typy czynów zabronionych: oszustwo (art. 286 k.k.)²⁶, kradzież w odmianie podstawowej (art. 278 k.k.) oraz przywłaszczenie (art. 284 k.k.). Biorąc pod uwagę, że średniorocznie odnotowano wśród kobiet 7000 przypadków skazań za przestępstwo oszustwa, 4680 skazań z tytułu kradzieży i 1390 przypadków skazań za przywłaszczenie, należy stwierdzić, że najbardziej charakterystycznym z przestępstw przeciwko mieniu dokonywanym przez kobiety jest oszustwo. W przypadku strony podmiotowej analizowanej kategorii przestępstw dominujący pozostaje cel w postaci osiągnięcia korzyści majątkowej lub przywłaszczenia cudzej rzeczy ruchomej, sprawczynie dążą więc przede wszystkim do osiągnięcia określonego przysporzenia o charakterze materialnym.

W przypadku przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji popełnionych przez kobiety dominują następujące typy czynów zabronionych: prowadzenie pojazdu mechanicznego w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środków odurzających (art. 178a k.k.) oraz spowodowanie wypadku w ruchu (art. 177 k.k.). Swoistym novum pozostaje zaznaczający się w statystykach od 2015 r. trzeci typ czynu zabronionego należący do analizowanej kategorii przestępstw, czyli prowadzenie pojazdu mechanicznego po odebraniu wymaganych uprawnień (art. 180a k.k.). W latach 2003–2018 doszło do 53 895 skazań na podstawie art. 178a k.k. oraz 14 380 skazań na podstawie art. 177 k.k. Niepokoii fakt, że kobiet nie powstrzymuje przed prowadzeniem pojazdu stan nietrzeźwości lub pozostawanie pod wpływem środków odurzających. Należy też odnotować, że aż czterokrotnie rzadziej podlegają one skazaniu za spowodowanie wypadku w ruchu niż za prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środków odurzających. Warto zaznaczyć, że ostatni ze wskazanych typów przestępstw dopiero od niedawna zaczął się uwidaczniać w zestawieniach statystycznych i ma on – w porównaniu ze wskazanymi typami przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji – charakter incydentalny (w okresie 2015–2018 zaledwie 612 skazań). Biorąc pod

2015, poz. 238); art. 439 ustawy z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. 2015, poz. 1844).

²⁶ A. Czwojda, *Problematyka oszustw popełnionych przez kobiety w orzecznictwie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu*, [w:] *Przestępczość kobiet. Wybrane...*, s. 128 i n.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

uwagę charakter przestępstw, które dominują w kryminalnej aktywności kobiet z perspektywy analizowanej kategorii, należy stwierdzić, że wykazują one zaawansowane skłonności do zachowań polegających na naruszaniu oraz lekceważeniu reguł ostrożności obowiązujących w ruchu drogowym. Pozytywną tendencją, która zaznacza się począwszy od 2013 r., jest natomiast zauważalny, choć nieregularny spadek skazań na podstawie art. 178a k.k.

Kilka istotnych spostrzeżeń nasuwa się również w związku z analizą przestępstw popełnianych przez sprawczynie, które wykazują najwyższy stopień społecznej szkodliwości i godzą w życie i zdrowie jednostki. Dominujące typy czynów zabronionych w przedmiotowej kategorii przestępstw to bójka i pobicie (art. 158 k.k.) oraz średni i lekki uszczerbek na zdrowiu (art. 157 k.k.). Łącznie w latach 2003–2018 odnotowano 6875 przypadków skazań z powodu bójek i pobic, których sprawczyniami były kobiety, a także 6000 przypadków skazań na podstawie art. 157 k.k. Niestety, dominacja wskazanych typów czynów zabronionych w badanej kategorii przestępstw wskazuje na wyraźny wzrost agresji wśród kobiet²⁷, decydujących się na ich realizację. Niewątpliwie pozytywną tendencję można odnaleźć w powolnej tendencji spadkowej zaznaczającej się w odniesieniu do przestępstwa zabójstwa w typie podstawowym. W badanym okresie maksymalny próg skazań z art. 148 § 1 k.k. kształtował się na poziomie 78 przypadków w 2003 r., minimalny zaś wyniósł 28 przypadków w 2018 r. Łącznie w badanym okresie odnotowano 878 skazań na podstawie art. 148 § 1 k.k., incydentalny charakter wykazywały skazania za zabójstwo w typach kwalifikowanych.

Niewątpliwie najciekawsze wnioski nasuwają się po bliższej analizie liczby skazań za przestępstwo dzieciobójstwa, stanowiącego przejaw wyłącznie kobiecej aktywności kryminalnej. Ten typ czynu zabronionego w latach 2003–2012, zważywszy na poziom skazań, wykazywał charakter zanikający, występował bowiem z częstotliwością kształtującą się na poziomie między 6 a 16 skazaniami rocznie, a od 2013 r. występował już tylko incydentalnie na poziomie 1 skazania rocznie, by zniknąć z zestawienia statystycznego w 2017 r. Można zatem postawić tezę, że dzieciobójstwo jest przestępstwem silnie zanikającym, a skazania na podstawie art. 149 k.k. występują aktualnie w statystykach incydentalnie lub ich brak. Oznacza to, że badane przestępstwo nie może nadal uchodzić za jedyne, najbardziej symptomatyczne przestępstwo kobiece, ponieważ – jak wynika z analizy statystycznej uwzględniającej rozstrzygnięcia organów ścigania – w latach 2013–2018 odnotowano zaledwie 6 skazań dowodzących realizacji jego znamion przez kobiety.

Do interesujących wniosków prowadzi również analiza pozostałych kategorii przestępstw, których sprawczyniami były kobiety. Mimo że płć żeńska bywa kojarzona przede wszystkim ze szczególnymi predyspozycjami w zakresie opieki i ochrony potomstwa oraz bliskich, a także z umiejętnościami zabezpieczenia prawidłowego funkcjonowania rodziny, odnotowano wysoki poziom skazań kobiet w kategorii przestępstw przeciwko rodzinie i opiece – 14 000 przypadków w ciągu 16 lat, w tym kilkaset przypadków skazań rocznie związanych z realizacją znamion przestępstwa znęcania się.

Należy podkreślić, że prezentowane badania statystyczne obalają utrwalone w świadomości społecznej przekonanie, że istnieją kategorie przestępstw zarezerwowane wyłącznie dla mężczyzn, wśród których za najbardziej typowe uznaje się przestępstwa przeciwko wol-

²⁷ A. Frodi, J. Macaulay, P.R. Thome, *Are women always less aggressive than men? A review of the experimental literature*, "Psychological Bulletin" 1977, vol. 84(4), s. 634–660.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

ności seksualnej i obyczajności. Trzeba bowiem odnotować, że choć częstotliwość skazań kobiet na podstawie przestępstw występujących w tej kategorii jest niska, to podejmują się one szeregu zachowań kryminalnych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, a dominującymi typami przestępstw realizowanymi przez sprawczynie w obszarze tej kategorii są stręczycielstwo, sutenerstwo i kuplerstwo (art. 204 § 1 i 2 k.k.)²⁸.

Analizując zjawisko przestępczości kobiet należy też zaznaczyć, że wyrazem przeobrażeń gospodarczo-ekonomicznych w Polsce w ciągu ostatnich dwóch dekad jest wzrost udziału sprawczyń w realizacji przestępstw gospodarczych i związany z nim wzrost skazań w tej kategorii. Należy przypomnieć, że jest to czwarta w kolejności grupa czynów zabronionych popełnianych z najwyższym stopniem częstotliwości przez kobiety. Można więc stwierdzić, że wzrost poziomu wyedukowania sprawczyń, a także ich wyraźna – zwłaszcza w ostatnim dziesięcioleciu – aktywność na rynku pracy przyczynia się nie tylko do pozytywnych zmian w strukturze społecznej, lecz także stanowi podstawę do nabywania umiejętności w przekraczaniu ustanowionych norm, w tym na płaszczyźnie normatywnej. Warto uściślić, że w przypadku przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu popełnianych przez kobiety dominują skazania za przestępstwo wyłudzenia kredytu (art. 297 k.k.) oraz udaremnienie lub uszczuplenie zaspokojenia swojego wierzyciela (art. 300 § 2 k.k.). Wskazane kategorie przestępstw jednoznacznie dowodzą, że kobiety mogą je realizować z dość dużą swobodą, zważywszy na ich częste zatrudnianie w różnych instytucjach finansowych (np. bankach).

Konkludując, należy postawić dość kontrowersyjną tezę dotyczącą wskazania przestępstwa, które aktualnie pozostaje najbardziej symptomatyczne dla kobiet w Polsce. Wyrażona zmiana poziomu edukacji kobiet na rzecz znaczącego samorozwoju, podążający za tym rozwój możliwości zawodowych i kompetencji kobiet oraz wzrastający poziom ich zarobków spowodowały, że przestępstwo dzieciobójstwa – mające zgodnie ze stereotypem charakter kobiecego przestępstwa – utraciło taki status. Zważywszy na przedstawione w niniejszym opracowaniu zestawienia statystyczne, należy stwierdzić, że najwyższy poziom skazań wśród kobiet w Polsce w latach 2003–2018 implikowało przestępstwo oszustwa. Warto podkreślić, że na przestrzeni ostatnich dwóch dekad bardzo wyraźnej zmianie uległa aktywność kryminalna kobiety sprawczyni, która aktualnie najczęściej koncentruje się na realizacji przestępstw przeciwko mieniu.

Przed wieloma laty J. Błachut w kontekście badań nad przestępczością kobiet podkreślała: „Pozbawione większego sensu jest również pytanie – dlaczego kobiety popełniają przestępstwa. Będąc pewnym rodzajem zachowania, czyn przestępny jest możliwy do popełnienia tak przez mężczyznę, jak i kobietę. I byłoby wręcz dziwne, gdyby kobiety w ogóle takich zachowań nie podejmowały”²⁹. Byłoby to tym bardziej dziwne, gdyby wraz z dokonującym się rozwojem wszelkich płaszczyzn egzystencji kobiet (edukacji, pracy, statusu

²⁸ Por. A. Więcek-Durańska, *Kobiety jako sprawczynie zwałceń ze szczególnym okrucieństwem*, „Psychiatria Polska” 2019, nr 153, s. 1–18; www.psychiatriapolska.pl; R. Fluder, *Karnoprawna ocena realizacji przez kobiety znamion art. 197 k.k.*, [w:] *Przestępczość kobiet. Wybrane...*, s. 150 i n.; A. Siemaszko, B. Gruszczyńska, M. Marczewski, *Atlas przestępczości w Polsce 3*, Warszawa 2003; L.M. Williams, D. Finkelhor, *The characteristics of incestuous fathers. A review of recent studies*, [w:] *Handbook of Sexual Assault: Issues, Theories and Treatment of the Offender*, eds. W. Marshall, D. Laws, H. Barbare, New York – London 1990, s. 231–255.

²⁹ J. Błachut, *Kobiety recydywistki...*, s. 47–48.

materialnego czy społecznego) także płaszczyzna aktywności kryminalnej nie ulegała dalszemu przeobrażaniu.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Adler F., *The interaction between women's emancipations and female criminality: A cross-cultural perspective*, [w:] *The Criminology of Deviant Women*, eds. F. Adler, R.J. Simon, Boston 1979.
- Bałandynowicz A., *Przestępczość kobiet w środowisku miejskim*, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 10.
- Błachut J., *Kobiety recydywistki w świetle badań kryminologicznych*, Wrocław 1981.
- Błachut J., *Płeć a przestępczość*, [w:] *Nauka wobec przestępczości. Księga ku czci Prof. T. Hanauska*, red. J. Błachut, M. Szewczyk, J. Wójcikiewicz, Kraków 2001.
- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 2004.
- Brzezińska J., *Dzieciobójstwo. Aspekty prawne i etyczne*, Warszawa 2013.
- Brzezińska J., *O dzieciobójstwie z perspektywy statystyk*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2010, nr 26.
- Brzezińska J., *O niektórych kontrowersjach wokół znamion przestępstwa dzieciobójstwa*, „Ius Novum” 2012, nr 2.
- Budyn-Kulik M., *Zabójstwo tyrana domowego. Studium prawnokarne i wiktymologiczne*, Lublin 2005.
- Cabalski M., *Ogólne problemy stosowania przemocy przez kobiety*, „Studia Prawnicze i Administracyjne Wyższej Szkoły Menedżerskiej w Warszawie” 2011, nr 1.
- Cabalski M., *Przemoc stosowana przez kobiety*, Kraków 2017.
- Carrabine E., Iganski P., Lee M., *Criminology: A Sociological Introduction*, New York 2004.
- Choy O., Raine A., Venables P.H., Farrington D.P., *Explaining the gender gap in crime: The role of heart rate*, „Criminology” 2017, vol. 55(2), DOI: <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12138>.
- Czwojda A., *Problematyka oszustw popełnionych przez kobiety w orzecznictwie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu*, [w:] *Przestępczość kobiet. Wybrane aspekty*, red. J. Brzezińska, Warszawa 2017.
- Florkowski A., Telesiński S., *Ocena psychopatologiczna sprawców zabójstw związanych z konfliktami w rodzinie*, [w:] *Stany afektywne w opiniowaniu sądowym psychiatryczno-psychologicznym*, red. Z. Majchrzyk, T. Gordon, E. Milewska, Warszawa 1991.
- Fluder R., *Karnoprawna ocena realizacji przez kobietę znamion art. 197 k.k.*, [w:] *Przestępczość kobiet. Wybrane aspekty*, red. J. Brzezińska, Warszawa 2017.
- Frodi A., Macaulay J., Thome P.R., *Are women always less aggressive than men? A review of the experimental literature*, „Psychological Bulletin” 1977, vol. 84(4), DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.84.4.634>.
- Grzyb M., Habzda-Siwiek E., *Płeć a przestępczość. O problemie dysproporcji płci wśród sprawców przestępstw z użyciem przemocy*, „Archiwum Kryminologii” 2013, vol. 35.
- Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 2004.
- Hołyst B., *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa 2006.
- Jaśkiewicz-Obydzińska T., Wach E., *Sprawczynie zabójstw*, [w:] *Zabójcy i ich ofiary. Psychologiczne podstawy profilowania nieznanymi sprawców zabójstw*, red. J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, Kraków 2002.
- Jurgielewicz-Delegacz E., *Wypadki w komunikacji powodowane przez kobiety będące kierownicami – ujęcie kryminologiczne*, [w:] *Przestępczość kobiet. Wybrane aspekty*, red. J. Brzezińska, Warszawa 2017.
- Kolarczyk T., Kubiak J.R., Wierzbicki P., *Przestępczość kobiet. Aspekty kryminologiczne i penitencjarne*, Warszawa 1984.
- Kołąkowska-Przełomiec H., *Przemoc w rodzinie*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1985, nr 1.
- Krajewski K., *O pojęciu przemocy w kryminologii*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1988, nr 19.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

- Majchrzyk Z., *Kiedy kobieta zabija. Motywy, osobowość, relacja sprawca – ofiara, strategie obronne*, Warszawa 2009.
- Majchrzyk Z., *Zabójczynie i zabójcy*, Warszawa 2008.
- Makara-Studzińska M., Grzywa A., Turek R., *Kobięce oblicza stosowania przemocy*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2005, nr 14.
- Mandal E., *Kobiecość i męskość. Popularne opinie a badania naukowe*, Warszawa 2003.
- McQuigg R.J.A., *Potential problems for the effectiveness of international human rights law as regards domestic violence*, [w:] *International Human Rights Law and Domestic Violence: The Effectiveness of International Human Rights Law*, ed. R.J.A. McQuigg, Oxford – New York 2011.
- Mielnik S., *Mężczyzna jako ofiara przemocy w rodzinie*, [w:] *Mężczyzna w kryzysie. Sytuacja prawna mężczyzn przeżywających problemy rodzinne*, red. R. Kucharski, Warszawa 2008.
- Moir A., Jessel D., *Płeć mózgu. O prawdziwej różnicy między mężczyzną a kobietą*, Warszawa 2017.
- Pełka-Sługocka M.-D., Sługocki L., *Przestępstwa przy użyciu przemocy popełnione przez kobiety w Polsce*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1983, vol. 13.
- Przybysz-Zaremba M., *(Prze)moc kobiet – (nie)moc mężczyzn*, „Szkice Humanistyczne Olsztyńskiej Szkoły Wyższej” 2008, vol. 8.
- Siemaszko A., Gruszczyńska B., Marczewski M., *Atlas przestępczości w Polsce 3*, Warszawa 2003.
- Steffensmeier D., Allan E., *Gender and Crime: Toward a Gendered Theory of Female Offending*, “Annual Review of Sociology” 1996, vol. 22, DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.22.1.459>.
- Szatner S., *Socjologia kobiety*, Warszawa 1948.
- Szczepanik R., *Teoretyczne perspektywy interpretacji przestępczości kobiet i mężczyzn*, [w:] *Teoretyczne perspektywy badań nad edukacją rodzajową*, red. M. Chomczyńska-Rubacha, Łódź 2007.
- Tyszkiewicz L., *Kryminologia. Zarys systemu*, Katowice 1986.
- Walker J.T., Maddan S., *Understanding Statistics for the Social Sciences, Criminal Justice, and Criminology*, London 2013.
- Więcek-Durańska A., *Kobiety jako sprawczynie zgwałceń ze szczególnym okrucieństwem*, „Psychiatria Polska” 2019, nr 153.
- Williams L.M., Finkelhor D., *The characteristics of incestuous fathers. A review of recent studies*, [w:] *Handbook of Sexual Assault: Issues, Theories and Treatment of the Offender*, eds. W. Marshall, D. Laws, H. Barbaree, New York – London 1990.
- Zielińska E., *Kobiety i wymiar sprawiedliwości*, „Prawo i Płeć” 2001, nr 1.

NETOGRAFIA

- Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn. Część I: Raport z badań ogólnopolskich*, https://archiwum.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1-2010_%20Raport-ogolnopolski_K-M_01-03-11.pdf [dostęp: 10.10.2020].
- Otto P., *Płeć piękna także łamie prawo. Odsetek kobiet wśród sprawców przestępstw rośnie*, 8.01.2019, <https://prawo.gazetaprawna.pl/galerie/1390926,duze-zdjecie,2,odsetek-kobiet-wsrod-sprawcow-przestepstw-rosnie.html> [dostęp: 19.11.2020].
- Stojer-Polańska J., *Ciemna strona kobiet*, www.swps.pl/strefa-psyche/blog/relacje/16043-ciemna-strona-kobiet [dostęp: 19.11.2020].

AKTY PRAWNE

- Ustawa karna skarbową z dnia 26 października 1971 r. (Dz.U. 1984, nr 22, poz. 103).
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. 1982, nr 35, poz. 230).
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. 1984, nr 5, poz. 24).
- Ustawa z dnia 31 stycznia 1985 r. o zapobieganiu narkomanii (Dz.U. 1985, nr 4, poz. 15).
- Ustawa z dnia 31 stycznia 1985 r. o znakach towarowych (Dz.U. 1985, nr 5, poz. 17).
- Ustawa z dnia 18 kwietnia 1985 r. o rybactwie śródlądowym (Dz.U. 1985, nr 21, poz. 91).

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

- Ustawa z dnia 31 stycznia 1989 r. – Prawo bankowe (Dz.U. 1989, nr 4, poz. 21).
- Ustawa z dnia 23 maja 1991 r. o rozwiązywaniu sporów zbiorowych (Dz.U. 1991, nr 55, poz. 236).
- Ustawa z dnia 23 maja 1991 r. o związkach zawodowych (Dz.U. 1991, nr 55, poz. 234).
- Ustawa z dnia 10 października 1991 r. o środkach farmaceutycznych, materiałach medycznych, aptekach, hurtowniach i nadzorze farmaceutycznym (Dz.U. 1991, nr 105, poz. 452).
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. 1993, nr 47, poz. 211).
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. 1994, nr 24, poz. 83).
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. 1994, nr 89, poz. 414).
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. 1994, nr 121, poz. 591).
- Ustawa z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej (Dz.U. 1995, nr 88, poz. 439).
- Ustawa z dnia 13 października 1995 r. – Prawo łowieckie (Dz.U. 1995, nr 147, poz. 713).
- Ustawa z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu (Dz.U. 1996, nr 10, poz. 55).
- Ustawa z dnia 5 lipca 1996 r. o doradztwie podatkowym (Dz.U. 1996, nr 102, poz. 475).
- Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza (Dz.U. 1996, nr 28, poz. 152).
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 1997 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. 1997, nr 95, poz. 468).
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 1997 r. o zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt, badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa oraz o Inspekcji Weterynaryjnej (Dz.U. 1999, nr 66, poz. 752).
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. 1997, nr 111, poz. 724).
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. – Prawo o publicznym obrocie papierami wartościowymi (Dz.U. 1997, nr 118, poz. 754).
- Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia (Dz.U. 1997, nr 114, poz. 740).
- Ustawa z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizowaniu i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (Dz.U. 1997, nr 139, poz. 934).
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. 1997, nr 133, poz. 883).
- Ustawa z dnia 11 września 1997 r. o organizowaniu działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne (Dz.U. 1997, nr 106, poz. 679).
- Ustawa z dnia 16 lipca 1998 r. – Ordynacja wyborcza do rad gmin, powiatów i sejmików województw (Dz.U. 1998, nr 95, poz. 602).
- Ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. 1999, nr 83, poz. 930).
- Ustawa z dnia 22 stycznia 2000 r. o ogólnym bezpieczeństwie produktów (Dz.U. 2000, nr 15, poz. 179).
- Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. 2001, nr 49, poz. 508).
- Ustawa z dnia 21 lipca 2000 r. – Prawo telekomunikacyjne (Dz.U. 2000, nr 73, poz. 853).
- Ustawa z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu i finansowaniu terroryzmu (Dz.U. 2000, nr 153, poz. 1505).
- Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. 2000, nr 94, poz. 1037).
- Ustawa z dnia 15 grudnia 2000 r. o Inspekcji Handlowej (Dz.U. 2001, nr 4, poz. 25).
- Ustawa z dnia 21 grudnia 2000 r. o dozorze technicznym (Dz.U. 2000, nr 122, poz. 1321).
- Ustawa z dnia 2 marca 2001 r. o wyrobach spirytusowych, wyrabianiu i rozlewaniu wyrobów spirytusowych (Dz.U. 2001, nr 31, poz. 353).
- Ustawa z dnia 16 marca 2001 r. o BOR (Dz.U. z 30 marca 2001 r.).
- Ustawa z dnia 11 maja 2001 r. o warunkach zdrowotnych żywności i żywienia (Dz.U. 2001, nr 63, poz. 634).
- Ustawa z dnia 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę (Dz.U. 2001, nr 72, poz. 747).
- Ustawa z dnia 22 czerwca 2001 r. o wytwarzaniu i obrocie materiałami wybuchowymi, bronią i amunicją (Dz.U. 2001, nr 67, poz. 679).
- Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. – Prawo wodne (Dz.U. 2001, nr 115, poz. 1229).
- Ustawa z dnia 6 września 2001 r. – Prawo farmaceutyczne (Dz.U. 2001, nr 126, poz. 1381).
- Ustawa z dnia 5 lipca 2002 r. o ochronie niektórych usług świadczonych drogą elektroniczną opartych lub polegających na dostępie warunkowym (Dz.U. 2002, nr 126, poz. 1068).
- Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. o systemie oceny zgodności (Dz.U. 2002, nr 204, poz. 2087).
- Ustawa z dnia 13 września 2002 r. o napojach spirytusowych (Dz.U. 2002, nr 166, poz. 1362).
- Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U. 2003, nr 60, poz. 535).

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1568).

Ustawa z dnia 23 stycznia 2004 r. o systemie monitorowania i kontroli jakości paliw ciekłych (Dz.U. 2004, nr 34, poz. 293).

Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o ochronie zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych (Dz.U. 2004, nr 69, poz. 625).

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2004, nr 880, poz. 6056).

Ustawa z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu komórek, tkanek i narządów (Dz.U. 2005, nr 169, poz. 1411).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. 2005, nr 179, poz. 1485).

Ustawa z dnia 16 grudnia 2005 r. o produktach pochodzenia zwierzęcego (Dz.U. 2005, nr 17, poz. 127).

Ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia (Dz.U. 2006, nr 171, poz. 1225).

Ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o systemie monitorowania i kontrolowania jakości paliw (Dz.U. 2006, nr 169, poz. 1200).

Ustawa z dnia 18 października 2006 r. o wyrobie napojów spirytusowych (Dz.U. 2006, nr 208, poz. 1539).

Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz.U. 2009, nr 62, poz. 504).

Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych (Dz.U. 2012, poz. 855).

Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o udostępnianiu informacji gospodarczych i udostępnianiu danych gospodarczych (Dz.U. 2010, nr 81, poz. 530).

Ustawa z dnia 20 maja 2010 r. o wyrobach medycznych (Dz.U. 2010, nr 107, poz. 679).

Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. 2011, nr 21, poz. 112).

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze (Dz.U. 2011, nr 163, poz. 981).

Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (Dz.U. 2011, nr 199, poz. 1175).

Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. 2013, poz. 1650).

Ustawa z dnia 15 stycznia 2015 r. o obligacjach (Dz.U. 2015, poz. 238).

Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. 2015, poz. 1844).